

Breda

Valkenberg 1994 - 1995

Fysisch antropologisch onderzoek

L. de Jonge MA

Erfgoedrapport Breda 182
ISSN: 2210-9552

COLOFON

Titel: Valkenberg 1994 – 1995, fysisch antropologisch onderzoek
Erfgoedrapport Breda 182

Auteur: L. de Jonge MA

Kaarten: H. de Kievith

Eindredactie en autorisatie: drs. F.J.C. Peters

Onderzoek en uitwerking: L. de Jonge MA

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2016

Directie Ontwikkeling

Afdeling Ruimte

Postbus 90156

4800 RH Breda

1 Inleiding

In het kader van de herinrichting van het Valkenberg en het Kasteelplein hebben op deze locatie in de periode tussen 1994 en 1996 archeologische opgravingen plaatsgevonden (BR-47-94/95). Tijdens dit archeologisch onderzoek zijn de resten van het oude Begijnhof van Breda opgegraven, waarvan de eerste vermelding dateert uit 1240. Bij het onderzoek kwamen onder andere resten van de eerste kerk van het Begijnhof en de begraafplaats tevoorschijn. De begraafplaats bevond zich binnen en rondom de kerk en is in gebruik geweest tot de verhuizing van het Begijnhof omstreeks 1530 naar de huidige locatie aan de Catharinastraat.

De opgegraven skeletten zijn direct na het archeologisch onderzoek naar Barge's Anthropologica, op de Afdeling Anatomie in het Leids Universitair Medisch Centrum, gebracht voor nader onderzoek. De skeletten zijn aan een standaard fysisch antropologisch onderzoek onderworpen, waarvan de resultaten in een Engelstalige uitgave van Barge's Anthropologica zijn gepubliceerd.¹ Een Nederlandstalige samenvatting van deze publicatie staat in bijlage 1.

Vanuit Stichting Begijnhof Breda is het verzoek gekomen de opgegraven skeletten van het Begijnhof te herbegraven op het huidige Begijnhof. Voorafgaand aan een eventuele herbegraving vond Team Erfgoed van de gemeente Breda het noodzakelijk te zorgen dat al het menselijk botmateriaal aan onderzoek was onderworpen. Naast de reeds onderzochte skeletten bleken er namelijk enkele contexten met menselijk botmateriaal nog niet onderzocht te zijn. De resultaten van dit onderzoek worden in dit rapport weergegeven.

¹ Rijpma en Maat 2005.

2 Resultaten

Ter aanvulling op het reeds bestaande fysisch antropologische rapport van de begraven individuen van het Begijnhof, zijn de nog niet onderzochte contexten met menselijk bot onderzocht. Het betreft vier spoornummers van de campagne BR-47-94 uit werkputten 2 en 6, en vier spoornummers van de campagne BR-47-95 uit werkput 2 (afb. 1).

Van de campagne BR-47-94 was het mogelijk twee individuen aan een standaard fysisch antropologisch onderzoek te onderwerpen, van BR-47-95 was dit voor één individu mogelijk. Voor dit onderzoek zijn dezelfde methoden toegepast als voor de volledige populatie in het Barge's Anthropologica rapport.

De overige spoornummers bevatten menselijk botmateriaal uit een secundaire, verrommelde of onbekende context. Hiervoor zijn alleen de aanwezige skeletelementen gedetermineerd en het minimum aantal aanwezige individuen bepaald.

Afb. 1. Uitsnede van de allesporenkaart van Valkenberg 1994/1995 met een reconstructie van het voormalige Begijnhof terrein. De rode stippen geven de vondstlocaties van de in dit rapport besproken contexten met menselijk botmateriaal.

BR-47-94

De contextnummers 2425, 2426 en 2427 zijn aangetroffen in het noordprofiel in werkput 2. Zij maken onderdeel uit van begravingen ten zuiden van de uitbraaksleuf 2632 met een oost-west oriëntatie, die worden gedateerd in de periode 1300 – 1450. Voor contextnummer 2426 geldt dat het een verrommelde context is, waarin het botmateriaal van meerdere individuen is aangetroffen, minstens twee op basis van schedelfragmenten. Voor de andere twee contexten betrof het telkens één individu, die in anatomisch verband zijn aangetroffen en daarom op betrouwbare wijze kunnen worden onderzocht. Van individu 2425 resteerde slechts de schedel en het rechter schouderblad. De overige skeletdelen zijn niet aangetroffen of verzameld. Individu 2427 was vrijwel compleet, op een deel van de linkerzijde van het lichaam na. De linkerzijde van het individu viel buiten het opgegraven vlak en is niet verzameld. Van dit graf is vastgelegd dat het individu in een kist is begraven, gelegen op de rug. Contextnummer 6164 betreft menselijk botmateriaal uit de vulling van de uitbraaksleuf 6969 over de muur 616 in werkput 6. Het gaat wederom om een verstoorde context met skeletdelen van meerdere individuen. Het minimum aantal individuen van deze context betreft twee, op basis van de aanwezige linker dijbeenderen.

Individu 2425

Aanwezige skeletdelen: schedel inclusief bovenkaak, rechter schouderblad.

Secundair materiaal: linker scheen- en spaakbeen kunnen niet met zekerheid aan hetzelfde individu toegeschreven worden. Deze delen worden daarom buiten beschouwing gelaten.

Geslacht: vrouw

Schedelvorm: brachycraan

Leeftijd bij overlijden: 40 – 80 jaar

Pathologie: beginnende osteoartrose in de rechter schouder en lichte cribra orbitalia.

Individu 2427

Afwezige skeletdelen: lange pijpbeenderen van linkerzijde, hand- en voetbeenderen van linkerzijde.

Geslacht: vrouw

Leeftijd bij overlijden: 35 - 41 jaar

Lichaamslengte: 153 – 160 centimeter

Pathologie: goedaardige bottumor op rechter opperarmbeen; DDD (degeneratie van de tussenwervelschijf) in nekwerfels, onderste deel borstwerfels, en lendenwerfels; in onderste deel borstwerfels is ook sprake van hernia.

Anatomische variatie: extra gebitselement in de bovenkaak tussen de linker centrale en laterale snijtanden in; extra boteilandjes langs de rechter achterhoofdsnaad.

Context 2426

Aanwezige skeletdelen: schedel fragmenten van minstens twee individuen (beide vrouwelijk); fragmenten van linker en rechter bekkenhelft (vrouwelijk), op rechter bekkenhelft is er sprake van periostaal nieuw bot (ontsteking van het beenvlies); borstwerfels 9 t/m 12 (passend, van één individu); bovenste deel ellepijp links; bovenste deel opperarmbeen rechts; bovenste deel dijbeen rechts; middendeel sleutelbeen links; fragment hielbeen; fragmenten ribben; kleine bot fragmenten.

Context 6164

Aanwezige skeletdelen: middendeel dijbeen links; dijbeen links; bovenste en middendeel dijbeen rechts; midden- en onderste deel dijbeen rechts met osteomyelitis (een bacteriële infectie van het bot en het beenmerg); opperarmbeen links; opperarmbeen rechts; bovenste en middendeel scheenbeen links; middendeel scheenbeen links; bovenste en middendeel scheenbeen rechts; middendeel scheenbeen rechts; kleine fragmenten schedel, ribben, middenhandsbeentjes, ellepijp.

BR-47-95

Context 2238 bevindt zich in vlak 2 van werkput 2 en betreft een vulling van begraving 2727. In de vulling van deze context is menselijk botmateriaal aangetroffen, dat niet meer in de oorspronkelijk context was gelegen. Zuidelijk van skelet 2544 in werkput 2 is menselijk botmateriaal aangetroffen, dat zich ook niet meer in een oorspronkelijke grafcontext bevond. In de vulling van het graf van individu 2588 is tevens secundair botmateriaal aangetroffen. Ook zijn er losse vondsten gedaan in werkput 2 van menselijk botmateriaal, geregistreerd onder 'context onbekend werkput 2'.

Individu 9512 uit begraving 2888 is aangetroffen in werkput 2. Het betreft een rechthoekig kuiltje van 45 x 25 centimeter, die de grafkuil van begraving 2822 vermoedelijk oversnijdt aan het hoofdeind. Het is het graf van een baby, die oost-west georiënteerd op de rug in het graf was gelegen (afb. 2).

Individu 9512

De bovenste helft van het skelet was vrijwel compleet. Ondanks de kwetsbaarheid van het botmateriaal was de meerderheid van de individuele botten compleet en redelijk geconserveerd. Op basis van de afmetingen van diverse skeletelementen en de mineralisatie van het gebit is de leeftijd bij overlijden 2 tot 3 maanden.²

Afb. 2. Begraving van individu 9512.

Context 2238

Aanwezige skeletdelen: schedel inclusief bovenkaak (vrouwelijk)

Context zuidelijk van 2544

Aanwezige skeletdelen: schouderblad rechts, schedel zonder bovenkaak (vrouwelijk), fragment onderkaak rechts.

Context invulling van 2588

Aanwezige skeletdelen: gefragmenteerde schedel; losse kies (eerste molaar).

Context onbekend werkput 2

Aanwezige skeletdelen: fragment onderkaak rechts (leeftijd bij overlijden 6 – 10 jaar); schedel inclusief bovenkaak (mannelijk); 3 losse snijtanden onderkaak.

Skeleton nr.	Grave nr.	Cranial index	Pelvis	Pelvis	Cranium	Cranium	Sex	Age min.	Age max.	Interval	Trotter (cm;'58)	Main pathology
2425	-	80.88			-1.00	20	1	40	80			pOA, cribra orbitalia
2427	-		-1.56	16	-0.94	18	1	35	41	3	156.5	Supernumerary teeth, osteoom, DDD, hernia, ossicle lambdoid R
9512	2888							2 maanden	3 maanden			

Tabel 1. Algemene demografische gegevens per individu, aanvullend op tabel 3 in Rijpma en Maat 2005.

² Scheuer en Black 2000.

3 Conclusie

De resultaten van het aanvullend onderzoek leveren geen nieuwe informatie op over de begraven populatie op het middeleeuwse Begijnhof van Breda. De nog niet eerder onderzochte individuen betreffen twee vrouwen met een leeftijd bij overlijden boven 35 jaar, en een kind van 2 tot 3 maanden oud. De fysieke kenmerken en aanwezige pathologische botveranderingen van de twee vrouwen wijken niet af van de rest van de populatie. Opvallend is de aanwezigheid van een baby van 2 tot 3 maanden oud op de begraafplaats. Binnen de begraven populatie zijn nog zeven niet-volwassenen aanwezig (5,8 %), dat wil zeggen individuen jonger dan 20 jaar oud. Echter was de jongst overledene zeven jaar oud. De aanwezigheid van kinderen op de begraafplaats van het Begijnhof is niet ongevoon, ondanks dat de Begijnen een gelofte van kuisheid hadden afgelegd. Het was namelijk mogelijk om als weduwe tot het Begijnhof toe te treden, ook als zij al kinderen had.

Afb. 3. Ligging van de graven van individuen jonger dan 10 jaar op de begraafplaats van het voormalige Begijnhof.

Bijlage 1 Samenvatting fysisch antropologisch rapport

Rijpma, F.E. en G.J.R. Maat, 2005. *A physical anthropological research of the beguines of Breda 1267 to 1530 AD* (Barges Anthropologica 11), Leiden.

Begraafplaats

Slechts zes graven zijn gesitueerd binnen de fundamenten van de kerk (vijf vrouwen, één man). De overige graven zijn geclusterd rondom de kerk, met name in het gebied direct ten westen van de fundamenten van de eerste stenen kerk. De spreiding van de graven neemt af in dichtheid richting het westen en zuiden van de kerk.

De begraafplaats is in drie fasen in te delen, gebaseerd op oriëntatie, diepte, vulling van het graf, en de grootte en vorm van het graf. Fase 1: vijf graven met vijf individuen; fase 2: 88 graven met 112 individuen; fase 3: vier graven met drie individuen.

In totaal zijn er 120 individuen onderworpen aan een standaard fysisch antropologisch onderzoek.

Begraven populatie

Het geslacht van 99 individuen kon worden bepaald. Er zijn veel meer vrouwen begraven dan mannen: 9 mannen, 90 vrouwen. De dominante aanwezigheid van vrouwen is niet verwonderlijk, aangezien bejinnen per definitie vrouwen waren. De aanwezigheid van 9 mannelijke skeletten kan verklaard worden doordat elke religieuze gemeenschap een biechtvader in dienst moest hebben. Wanneer deze biechtvaders stierven terwijl ze nog in dienst waren, werden ze waarschijnlijk begraven op het kerkhof. Een andere mogelijke verklaring is de aanwezigheid van mannen op het Begijnhof om het zwaardere fysieke werk uit te voeren.

Van 70 individuen kon de leeftijd van overlijden worden bepaald. Op het kerkhof is het percentage van overledenen jonger dan 20 jaar, 5,8% (7 niet-volwassenen) en van de individuen ouder dan 20 jaar 92,7% (111 individuen). De leeftijd van twee individuen (1,7%) kon niet worden bepaald. De gemiddelde leeftijd van overlijden van de individuen boven 20 jaar oud is 43,2 jaar.

De aanwezigheid van kinderen op de begraafplaats is te verklaren door het feit dat weduwes met hun kinderen welkom waren in het Begijnhof.

De gemiddelde staande lichaamshoogte is berekend voor 55 vrouwen en betrof 159,9 cm, van acht mannelijke individuen betrof dit gemiddeld 165,8 cm.

Er zijn 16 individuen met gehele fracturen gedocumenteerd. Voor de mannen komen traumata relatief vaker voor dan bij de vrouwen (respectievelijk 33% en 13%), mogelijk omdat deze mannen in het Begijnhof waren om fysiek zwaar werk te verrichten.

Eén man had een ernstige vorm van beenvliesontsteking aan de onderkaak. Een individu vertoonde tekenen van beenvliesontsteking aan het kuitbeen, en een vrouw op haar scheenbeen. Deze gevallen zijn ontstaan door een directe infectie door de huid.

Zes personen leden aan rachitis (Engelse ziekte), veroorzaakt door een tekort aan vitamine D. Het percentage van voorkomen is niet ongewoon in vergelijking met andere vindplaatsen.

Enkele tumoren zijn aangetroffen: zeven betreffen goedaardige tumoren, drie bleken kwaadaardige gezwellen te zijn.

Bij 27,7 % van de Begijnhof populatie was sprake van degeneratie van de tussenwervelschijven, een vrij laag percentage in vergelijking met andere populaties. Osteoartrose in de wervelkolom is bij 23,1 % van 65 geïnspecteerde individuen aangetroffen. Bij 11,5 % van de 78 geïnspecteerde individuen was sprake van osteoartrose van de heupen, en 15,2 % van 79 individuen had osteoartrose in het schoudergewricht. De aanwezigheid van osteoartrose in de heup en schouder is een indicatie voor herhaaldelijk fysieke arbeid (wassen, vloeren schrobben).

Een 51-jarige vrouw had hevige eenzijdige tandsteen vorming aan de linkerkant van haar kaak.

Mogelijk was er bij deze vrouw sprake van een aangezichtsverlamming van Bell (Bellse parese), dat in verband gebracht wordt met een herpes infectie. Doordat de linkerzijde van de mond niet gebruikt kon worden, resulteerde dit in hevige tandsteenvorming.

Bij drie personen zijn blaasstenen aangetroffen.

Conclusie

De studie van de voornamelijk vrouwelijke skeletten van het kerkhof van het Begijnhof heeft resultaten opgeleverd die complementair zijn met de historische en archeologische gegevens.

Wanneer de resultaten vergeleken worden met de fysisch antropologische gegevens van andere contexten uit andere Nederlandse steden en perioden, kan er worden geconcludeerd uit de levensverwachting, lengte en het voorkomen van ziektes, dat de algemene gezondheidssituatie op het Begijnhof te Breda zeer behoorlijk was. Interessant zou zijn om de resultaten te vergelijken met andere Begijnhof-populaties.

5 Literatuur

Maat, G.J.R. & R.W. Mastwijk, Manual for the physical anthropological report. In: *Barge's Anthropologica* 6 (Leiden 2005).

Rijpma, F.E. en G.J.R. Maat, 2005. *A physical anthropological research of the beguines of Breda 1267 to 1530 AD* (Barges Anthropologica 11), Leiden.

Scheuer, L., S. Black & A. Christie, *Developmental juvenile osteology* (Elsevier Academic Press 2000).

Websites

www.erfgoed.breda.nl